

Magyar Bálint:

Vergődés a populizmus-csapdában

Napjaink Magyarországot nem csupán globális pénzügyi válság sújtja: már régóta önmagunk túszaként vergődünk, a politikai rivális teljes megsemmisítésére törekvő populizmus csapdájában. Több mint egy évtizede ez jellemzi a magyar politikát.

Ez a csapdahelyzet legkönnyebben a számok segítségével írható le. Magyarországon nyolcmillió szavazásra jogosult állampolgár van, viszont alig több mint két és fél millióan fizetnek személyi jövedelemadót. Az országgyűlési választások valódi kérdése az elmúlt három választáson valójában az volt: mit ígérnek a nagy pártok az adót nem fizetőknek: hogyan tehetnek szert minél több pénzre az adófizető kevesek pénzéből. A populizmus csapdája: Magyarországon csak úgy lehet választást nyerni, ha a kampány erre a mentalitásra épül. E felismerésből következően a két nagy, győzelemre esélyes politikai erő, a Fidesz és az MSZP egyaránt populisták, nyíltan osztogató, rejtve fosztogató retorikát használ és nagyrészt ilyen politikát is folytat.

Két pogány közt

A két nagy néppárt a sok hasonlóság ellenére azért képez két pólust, mert a hatalom megszerzésének technikáiban és a társadalomhoz fűződő viszonyukban különböznek egymástól.

Vetélytársához képest a Fidesz agresszív uni-kulturális modellt képvisel. A szociális populizmus mellett azt is meghatározza, hogy ki a “jó magyar”, a “jó keresztény”, a “jó családanya”. Az “egy a tábor, egy a zászló” elv alapján a társadalom minél nagyobb részét kívánja saját táborába tömöríteni, míg a többieket előszeretettel szorítaná megbélyegzett, a társadalmi többségen kívüli illegitim, periférikus létbe. Ezzel szemben az MSZP, miközben szociális populizmusban versenyképes a Fidesszel, más, a szocializmus utolsó évtizedeiben meghonosodott technikával él. Követi az “aki nincs ellenünk, az velünk van” kádári elvét: az állampolgárokat magánéletükben békén hagyja, nem lép fel az össznemzeti nevelőtiszt szerepében. Ha pedig mégis ütköznek az érdekek, akkor lehetőség szerint igyekszik elkerülni a konfliktust.

Mindkét paternalista párt infantilizálta a társadalmat az onnipotens állam kényszerképzetével és az öngondoskodás háttérbe szorításával. Fontos különbség viszont, hogy míg a rosszkedő gyermek a fideszes “apától” rendszeres erkölcsi prédikációt és néhány nyaklevest kap, addig az MSZP-s szülő inkább még több zsebpénzt ad neki, csak hagyja már őt a “komoly dolgokkal” foglalkozni.

A populizmus csapdájából nehéz kitörni, amikor a politikát egy identitásában és hitelességében megrendült kormánypárt és egy felelőtlen, populisták ellenzéki erő versenye uralja az adót nem fizető “járadékosok” szavazataiért. Az egyik oldalon áll

a kormányfő, aki Őszdön a politikai etikett szerint elfogadhatatlan, de lényegét tekintve igaz mondatokban érvelt a reformok szükségessége mellett. Majd nem jutott e téren semmire. Amikor pedig liberális koalíciós partnere végre-valahára megmozdította, szembetalálkozott a Fidesz gátlástalanul demagóg népszavazási kampányával, és a kudarcot követően egy nyilvános gyűlésen kivégezte a reformokat. Azóta a külső szemlélő már belefáradt abba, hogy nyomon kövesse a váratlanul felbukkanó, majd gyorsan eltűnő kormánypárti programokat. A tettek nélküli programhirdetősdi óvodás éveink egyik kedvenc játékára emlékeztet, mikor a játszótéren egymás vállát átölelve skandáltuk egy-két órán át, hogy “ki játszik ilyet, majd megmondjuk, milyet”. Aztán az óvónénik visszavittek bennünket az óvodába, anélkül, hogy bármi is történt volna.

Az MSZP következetlen cikkcakkjainál már csak a Fidesz következetes, egyenesvonalú reformellenes politikája elszomorítóbb. Igaz, mikor a Fidesz vezére zárt körben beszél, ő is elismeri, hogy a szociális ellátórendszer finanszírozhatatlan. A nyilvánosság előtt azonban a racionalitásra fittyet hányva azt sulykolja a társadalomba, hogy egyszerre lehet csökkenteni az adókat és növelni az állami kiadásokat, mert ő elhozza a csodát, az “új világot”, csak egy választás kell, és mindenkinek jó lesz. Gyurcsány felelősségterítő nemzeti brainstormingokat rendez, Orbán pedig konkrétumokat soha semmiről sem mond.

Ilyen körülmények között persze a nagy pártok közötti együttműködés még rendkívül korlátozott keretek között is képtelenségnek tűnik. Hiába a mindent elsöprő válság: az ország megbűvölt Gólemként közeledik a szakadék felé.

A hiányzó feltételek

Ahhoz, hogy kitörhessünk a populizmus csapdájából, ahhoz, hogy még a gazdaság összeomlása előtt változtassunk a társadalmi újraelosztáson, három peremfeltételnek kellene teljesülnie.

Az egyik a politikai elit felelősségérzete és önmérséklete, ami egyelőre csupán jámbor óhaj, hiszen a versengő felek között életre-halálra szóló hatalmi harc folyik.

A másik feltétel egy olyan média, amely tényleg független hatalmi ágként képes szembesíteni a politikai szereplőket lehetetlen ígéreteikkel, követeléseikkel és következetlenségeikkel. Ezen a téren sem állunk jól. Magyarországon a sajtó vagy a politikai bulvár sajátos műfaját képviseli, vagy pedig politikai megrendelésre dolgozik. Tovább rontja az összképet, hogy bolondgombaként szaporodnak azok a lapok, honlapok és csatornák, amelyek legfőbb céljuknak tekintik az indulatok felkorbácsolását, az egyes társadalmi csoportok egymásra uszítását. A racionális diskurzusnak mind a politikai, mind a médiabeli kultúrája és helyszínei hiányoznak.

A harmadik – eddig szintén teljesületlen – feltétel, hogy a politika “népszerűségi kényszerének” alá nem vetett közéleti szereplők mindig világosan és határozottan a nyugati liberális demokráciák emberi jogokat és méltóságot védő értékrendje alapján tevékenykedjenek. De ilyen következetességet sajnos nem mutat sem a köztársasági elnök, sem az Alkotmánybíróság, sem az igazságszolgáltatás, sem a rendőrség.

Fordított vízilabda

Paradox módon a gazdasági válság és a recesszió jelentette kényszerek megtörhetnék Magyarországon a populizmusspirált. A katasztrófa előszele ugyanis olyan lépéseket kényszeríthetne ki az elitből, melyek a politikai hidegháború éveiben rendre elhalaszthatóknak, megúszhatóknak tűntek. Nem kizárt, hogy a válság nyomán a kormány kénytelen-kelletlen belevág azokba a reformokba, amelyekbe eddig a minimális konszenzus hiányában nem mert – ha tudja, elbukja a következő választásokat. Ám a ma legnépszerűbb párt éppen erre vár. Arra, hogy a reformok “piszkos” munkáját végezzék el mások, hiszen továbbra is úgy beszél, mintha a válság kezelése nép- és nemzetellenes szándékokat jelentene. A tehetetlenkedés ugyanakkor Magyarország számára hatalmas anyagi és egzisztenciális áldozattal jár. Mert a külső kényszerek adekvát belső válaszok nélkül csak lecsúszást, vergődést és szenvedést hozhatnak.

Az MSZP ugyanakkor arra vár, hogy a társadalom megértse a válság valódi méreteit. A szocialisták úgy vélik, a szükséges lépéseket majd csak ezután lehet megtenni. Ez a “mindig mindent késve és rossz kompromisszumokkal terheltel csinálunk” – az “egy lépés előre, két lépés hátra” – politikája. Mintha az orvos a betegséget nem a diagnózist követően kezdené el gyógyítani, hanem megvárna, hogy a beteg üvöltsön a fájdalomtól. Mert attól fél, hogy ha a fájdalom generálta betegségtudat nélkül kapja a páciens a “szurit”, akkor majd másik orvoshoz pártol. És mintha azt is vallaná, hogy ha a páciens a “szuritol”, a kezeléssel járó fájdalomtól nyög egyet, akkor nem szabad gyógyítani. Eközben a másik orvos, a Fidesz, arról győzködi a beteget, hogy kollégája merő szadizmusból kívánja döfködni. Zárt konzíliumon – a Színház- és Filmművészeti Egyetemen – persze elismeri, hogy műtetre és diétára lenne szükség, de attól fél, hogy ennek nyilvános beismerésével esetleg harmadszor is választást veszít. Ezért csak a politikai változás szükségességéről beszél, de az elkerülhetetlen reformok ellen népszavazást szervez. Ezt az önellentmondást a legnagyobb ellenzéki párt csak bűnbakképzéssel képes feloldani. Hiszen hatalomra kerülve valahogy meg kell majd indokolnia a választóinak, miért tesz olyan lépéseket, amelyeket évek óta hangosan kárhoztat. Ez talán a legaggasztóbb eleme a Fidesz esetleges választási győzelmének: a felülről bátorított-vezényelt gyűlölet- és leszámolási kampány. Ennek előkészítése évek óta zajlik: a potenciális szavazók előítéleteit, negatív ösztöneit kiszolgáló retorika és az “idegen lelkű”, “nemzetrontó”, “beilleszkedni képtelen” elemek, társadalmi csoportok megjelölése.

Miközben a magyar választók kiábrándultak a politikai elitből, talán mégis van mód arra, hogy az oly régóta áhított változást belülről is segíthessük. A közvélemény-kutatások szerint ma már az állampolgárok 40 százaléka nem tud pártot választani. Miközben egyre többen érzik, hogy ez így nem mehet tovább, a két nagy populista tömb között üresen tátong a polgári közép helye. Egy olyan harmadik erő, amely felelősen fordulhatna a társadalomhoz. A közvélemény-kutatások azonban nem csupán a politikai apátiát jelzik, de előrevetítik egy kétpárti parlament lehetőségét is. Egy olyan struktúráét, amely klientúrájával, prédarendszerével, “kéz kezét mos” alkuival – a kétségtelenül létező személyes gyűlöletek ellenére és mellett – képes a demokrácia megbénítására. Egy olyan modellét, amelyben a két nagy tömb

kizárólagos uralma leginkább egy fordított vízilabdameccsre hasonlít, ahol a játékosok a víz felett ütik, a víz alatt viszont simogatják egymást. Ebben a konstrukcióban pedig az ország gazdasági helyzetének szempontjából szinte mindegy, hogy ki lesz hatalmon: a mindenkori kormány a járadékos többség szavazatait továbbra is az adófizető kisebbség által megtermelt pénz osztogatásával akarja majd megszerezni. Ha van erő, amely már rövid távon is megakadályozhatja egy ilyen kétpárti struktúra bebetonozódását, akkor az a potenciális polgári középerők összefogásában rejlik. Ehhez azonban őszinte számadásra van szükség.

Bonsai gigászok harca

Változást csak valamilyen – a két nagy harcán kívülálló – középerő hozhatna, mely választást nyerni ugyan nem tudna, de jótékonyan moderálhatná a politikai terepen zajló történéseket. De nagy kérdés: létre tud-e jönni egy ilyen erő? A válság miatt is egyre markánsabban fogalmazódik meg az igény, hogy a lejáratódott politikai elit helyébe új lépjen. Hiszen “igény volna rá”. Ugyanakkor a társadalom ebben is kétlelkű: a nagy pártok hatalmi harctól már rosszul van, de kérni, kapni szeret. Új politikai elitet keresne, de ha az adófizető-járadékos arány nem változik, annak is a már jól ismert megfelelési kényszereket kellene követnie.

Leginkább a kisebb pártoknak volna esélyük, hogy realisabb elvárásokat közvetítsenek a társadalom felé, mivel méretükből adódóan megelégedhetnek az aktív adófizetők támogatásával. Ez azonban az önálló választási győzelemhez kevés, és egyben persze arra is “garancia”, hogy egy kisebb párt ne nőhessen nagy néppárttá.

A parlamenti szereplők közül ideológiája és programja alapján jelenleg az MDF és az SZDSZ képviselheti az adófizető kisebbség és egy működőképes Magyarország érdekeit. Az SZDSZ koalícióból való kilépése ehhez alkalmat teremthetett volna, de valljuk be, hogy a két párt nem tudott élni a kínálkozó lehetőséggel. Az egykori rendszerváltó pártok a túlélésért küzdenek, mégis gyakran lepkesúlyban újrajátsszák a nehézsúlyú nagyok meccseit. E küzdelmek nyomán eddig egyiküknek sem sikerült harmadik erővé válnia. Ehhez kevés volt a médiafigyelem, ráadásul egyikük sem tudott tartósan úrrá lenni a belső konfliktusain és a támogatói bázisaikat erodáló centrifugális erőkön. A “racionális párt” címkéjéért versenyeznek irracionális eszközökkel. Egymással szemben bizonygatják, hogy ki a virtigli ellenzéki, miközben kifelé mégiscsak az a látszat, hogy valamelyik kis párt mindig kisegíti a kormányt szorult helyzetéből. Terveket szőnek, hogy melyikük tud a másik 3-5 százalékából 1-2-öt elhódítani, miközben a jelenlegi felállásban könnyen kijátszhatók egymás ellen. Ez stratégiának tényleg kisstílű és kevés: bonsai gigászok küzdelme.

A reménybeli polgári közép

Tavaly április óta azonban elképzelhető volt egy másik alternatíva is: a parlamenten kívüli – a racionális diskurzus kultúráján alapuló – elitmegújító igény

találkozhatott volna egy parlamenten belüli MDF–SZDSZ együttműködéssel és nyitottsággal. A parlamenten kívül még nem, de azon belül legalább megpróbálhattuk volna háromosztatúvá tenni a politikai teret: felmutatva a felelős ellenzék értékrendjét és pozícióját a felelőtlen ellenzék és a vergődő kormányoldal között. Ez viszonyítási-csatlakozási pontot jelenthetett volna a parlamenten kívüli és belüli polgári erők számára. Ezzel egyszerre próbálhattunk volna kitörni a hideg polgárháborús logika és a populizmus csapdájából. Kérdés, hogy ez a lehetőség még nyitva áll-e.

Persze egy ilyen együttműködésnek komoly korlátai vannak. Például a múlt és a jelen. A két rendszerváltó párt a kilencvenes évek politikai küzdelmeiben egyaránt adott és kapott sebeket. Volt itt népi-urbánus ellentét, mucsázás és nemzetietlenezés, taxisblokad, Kónya–Pető vita és médiaháború. Ez mind igaz. Ráadásul a személyi ellentétek is hátráltató tényezők: a zsigeri elutasítás, a – valóságosan már egyre kevésbé létező – pozíciók kicsinyes féltése, az egyre kisebb tortán való marakodás. És persze a PR-stábok és a szűkkeblű párt-büszkeség, mely minden helyzetben az igazság egyedüli letéteményeseként kívánja a politikai színen szerepeltetni a saját csapatát. Mindenki párbeszédéről szónokol, de per definitionem nem vagyunk hajlandók egyetérteni senkivel semmiben.

Pedig a szavazóbázisok egymástól nem hódíthatók el, számtalan kutatás bizonyítja, hogy az MDF és az SZDSZ támogatói között messze legkisebb a kölcsönös elutasítottság, miközben a másik párt elfogadottsága magas. Vagyis miközben a két párt szavazóbázisai alig keverednek – komplementerek. Ez valójában az együttműködés mellett szól, hiszen a “szakíts, ha bírsz” stratégiája a két kis párt vonatkozásában értelmetlen. Miközben az egyik párt azt hiszi, hogy a másik “ikonját” hódította el, nem gondol bele, hogy saját szavazói azt esetleg csak egy idegen “totemállatnak” nézik. De a két párt működése egyelőre csak túlélési stratégiákról és nem egy reménybeli polgári közép megteremtésének e pártokon is túlnyúló stratégiájáról szól. A megértő és nagyvonalú együttműködés képességének felmutatása nélkül hiú ábránd azt hinni, hogy bármelyik kis párthoz jelentős számban csatlakozhatnának akár bizonytalan szavazók, akár véleményformáló szakemberek, értelmiségiek.

De kérdés, hogy bármelyikünk is képes-e átlépni a saját árnyékán. Pedig a polgári közép kísérletével nemcsak az országnak, de magunknak is tartozunk.